
HELIKON

IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLE

Tzvetan Todorov, a közvetítő

2018

1

HELIKON

IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI SZEMLE	REVUE DE L'INSTITUT D'ÉTUDES LITTÉRAIRES
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA	DU CENTRE DE RECHERCHE DES SCIENCES HUMAINES DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG / COMITÉ DE RÉDACTION

FÖLDES Györgyi

főszerkesztő / directrice de la revue

VARGA László

a szerkesztőbizottság elnöke / président du comité de rédaction

T. ERDÉLYI Ilona

HITES Sándor

KALAVSZKY Zsófia

KARAFIÁTH Judit

könyvrovat / livres

RÁKAI Orsolya

SZENTPÉTERI Márton

SZILI József

SŐRÉS Zsolt

technikai szerkesztő / révision des textes

SZERKESZTŐSÉG / SECRÉTARIAT DE LA RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13. Tel.: +36-1-279-2762, fax: +36-1-385-3876

E-mail: helikon@btk.mta.hu

<http://www.iti.mta.hu/helikon.html>

2018/1. – LIX. évfolyam Megjelenik negyedévenként	2018/1. – LIX. année Revue trimestrielle
--	---

hogy teljes levelezése csak halála után ötven évvel kerülhet nyilvánosságra. A Gallimard kiadó, amely Breton számos művének, többek között *Összes műveinek* kiadója, 2016-ban kezdte meg leveleinek kiadását a Collection Blanche sorozatban. Először a feleségével, Simone Kahnnal folytatott levelezés jelent meg, majd a ruhatervező, műgyűjtő és mecénás Jacques Doucet-val való levélváltás, 2017-ben pedig a Benjamin Péret szürrealista költővel folytatott levelezés. A Tzarával és Picabiával váltott levelek tehát Breton levelezésének negyedik kötetét alkotják. Ez a levelezés, amelyet ma a Jacques Doucet által alapított Irodalmi Könyvtárban őriznek, több mint ötven évvel ezelőtt megjelent már Michel Sanouillet *A dada Párizsban* című kiváló doktori disszertációjának mellékleteként a Pauvert kiadónál. Henri Béhar hívja fel a figyelmet arra előszavában, hogy furcsa módon ezek a levelek évtizedeken keresztül elkerülték a legtöbb irodalomtörténész és művészeti kritikus figyelmét, holott szinte mindent megtudhatunk belőlük erről a mozgalmas időszakról, a párizsi dadaizmus három legjelentősebb alakjának művészetéről és forradalomról kapcsolatos álláspontjáról, egymáshoz fűződő szoros barátságukról. Sok félreértés és vita elkerülhető lett volna, írja Béhar, ha a leveleket is elolvassák.

A kötet több részből áll. Henri Béhar remek bevezető tanulmánya és a jelen kiadáshoz írt rövid előszava a dada párizsi történetét vázolja fel a három főszereplő tevékenységének és életének tükrében. Ezt követően olvashatjuk a Breton és Tzara, majd a Breton és Picabia közötti levélváltást, amelyet az egymásnak küldött kéziratokról, korabeli képeslapokról és rajzokról készített másolatok illusztrálnak. A mellékletben Picabia Bretonhoz írt eddig kiadatlan levelei olvashatók. A dokumentumokhoz írt, rendkívül sok, rövid, tömör jegyzet nagyon jól segít eligazodni a húszas évek párizsi irodalmi és művészeti életében, csakúgy mint a kötet végén található névmutató.

A művészet forradalmának időszaka ez, és az új művészet létrehozásában a három művész nagyon jelentős szerepet játszott. Levelezésükön paradox módon azonban egyáltalán nem érezhető a dadaizmus hatása, egy forradalmi nyelv használat. Inkább egy nagyon érzelmes, szakításokkal és újra egymásra találásokkal teli üzenetváltásról, a kor szokásainak megfelelően klasszi-

kus irodalmi nyelven íródott levelekről van szó, mindegyikük műalkotásnak tekinthető, és ily módon az írók életművének szerves részét képezi. Megtudhatjuk, hogy kikkel barátkoztak, kiknek a művészetét utasították el. Megtudhatjuk azt is, hogy éppen hová utaztak, és hogy mennyire várták a fiatal párizsi írók és művészek Tzara érkezését. Legfőképpen azonban arról írnak, hogy milyen műveken dolgoztak éppen, és milyen területeken működtek együtt, mindhárman rendszeresen publikáltak a három legfontosabb dadaista orgánumban. A kötet legfontosabb üzenete az, hogy a viták, nézeteltérések és félreértések ellenére mindig a művészeti alkotás kérdése áll a levelek középpontjában, egy közös kísérlet egy új költői és festői nyelv létrehozására. Lényegében ez köti össze a három művészt.

A gondosan szerkesztett levelezésgyűjtemény tanulságos és érdekesítő olvasmány mindazok számára, akik érdeklődnek az avantgárd mozgalom története és a három művész életműve iránt. A kötet hátoldalán található összefoglalás végén a következőket olvashatjuk Henri Béhar tollából: „A dada csupán egy bomba volt, csak nem fog azzal foglalkozni, hogy összeszededegeti a szilánkjait!”, mondta Max Ernst egy napon Henri Béharnak. „De igen”, válaszolja Béhar, „pontosan ezt fogom tenni, hiszen bármennyire is rövid életű volt, több generációnak adott örölni való búzárt mind a mai napig. És a parázs még mindig izzik.”

SCHNELLER DÓRA

SCHILLER Erzsébet, A magyar és az orosz irodalom mezsgyéin. Válogatott tanulmányok. MIT-füzetek (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2017), 254.

Schiller Erzsébet tanulmánykötete, ahogyan azt a címe és a fülszövege is ígéri, a magyar és az orosz irodalomnak, irodalomtörténetnek a *mainstream*től nagyrészt távol eső területeire, „különböző határvidékekre és találkozási pontokra kalauzolja az olvasót”.

A szerzőnek a magyar és az orosz kultúrát horizontálisan és vertikálisan is átfogó, széleskörű kutatói érdeklődése egyrészt tematikusan és műfajilag is változatos, másrészt egymással fino-

man összefüggő szövegeket eredményezett. A különböző műfaji jegyeket hordozó szövegeknek egységes keretet biztosít a tematikus felosztás: a kötet első fejezete a *Nyugat* folyóirathoz kapcsolódó írásokat fogja egybe, a második fejezetben magyar, illetve orosz művek és életművek elemzése kap helyet, míg a harmadik fejezetet magyar és orosz művek kapcsolódásaival, „váratlan összecsengéseivel” foglalkozó írások alkotják.

A három fejezetet az itt is, ott is felbukkanó kisebb témák és „hősök” kötik össze. Babits például nem csupán a *Nyugat* egyik antológiájának szerkesztőjeként kerül szóba, hanem egy másik tanulmányban mint *Az orosz irodalom története* című cikk egyetemista szerzője, illetve egy harmadikban mint Bálint András Babits-estjének kétszeresen értelmezett hőse. Schöpflin Aladárnak pedig több művével, *A piros ruhás nő* című regényével, *A város* című esszéjével, illetve az 1920-as évekbeli alkotói periódusával is foglalkozik különböző írásaiban a szerző.

Schöpflin Aladár munkásságának relative hangsúlyos megjelenése minden bizonnyal nem véletlen. Az ő munkáival kapcsolatban fogalmazódik meg az az irodalomtudósi alapállás, amely Schiller Erzsébet kutatói mentalitását is jellemzi: „a társadalmi és az esztétikai hagyomány együttes feltárásának” igénye (105). Valójában az esztétikum érintkezése a társadalommal az a „határvidék”, mely Schiller Erzsébet érdeklődésének homlokterében áll, és írásait a legmélyebb szinteken egymással összeköti; az alkotó személyiség (vagy csoportosulás – jelen esetben a *Nyugat*), illetve irodalmi mű (vagy életmű) identitásának keresése, kialakulása/kialakítása egy adott történelmi-társadalmi közegben.

Tulajdonképpen a *Nyugat* identitásképző törekvéseinek egyes aspektusait írja le, tárja fel a szerző az első nagy tematikus egység különböző témájú *Nyugat*-tanulmányaiban. A folyóirat legelső számának elemzése a *Nyugat*ot életre hívó három alapgondolat érvényesülésére és a már ebben a számban megmutatkozó, jól körülhatárolható szellemiségre fókuszál, miközben nagy hangsúlyt fektet a folyóirat vers- és prózaeszményének bemutatására is.

Az alapvetések mellett a korai *Nyugat* identitásának két érdekes és kevésbé ismert aspektusa is a vizsgálódások tárgyát képezi: a folyóirat viszonya a természettudományokhoz és a kép-

zóművészetéhez. Ez utóbbi egyértelműen fontosabb szerepet játszott arculatának kialakításában. Ennek ellenére, az előzmények, valamint a korai *Nyugat*ban megjelent művészeti írások (különös tekintettel Lengyel Géza munkáira) áttekintése során a szerző arra a következtetésre jut, hogy „a *Nyugat* nem használt ki minden lehetőséget arra”, hogy a kortárs képzőművészetekkel való kapcsolatát „szélesebb kulturális összefüggésben bemutassa” (48).

Az alkotó személyiség identitásának kérdése explicit módon jelenik meg a kötet egyik legizgalmasabb, *Markovits Rodionról. A zsidó identitás kérdései az életműben* című tanulmányában. Az életmű végéről, az önéletrajzi ihletésű *Reb Áncsli és más avasi zsidókról* szóló széphistóriától indítva az elemzést, Schiller Erzsébet egy önmagába visszatérő vonal mentén követi nyomon Markovits alkotói identitásának alakulását, a folyamatot, melynek végpontján az író „bele- vagy tán visszairta magát abba a hagyományba, amelynek letéteményesei körülvették őt gyerekkorában” (129). Az életút és életmű kölcsönös összefüggéseinek bemutatása nem csupán irodalomtörténeti, de szociográfiai és szociálpszichológiai szempontból is rendkívül érdekes jelenséget tár fel.

Az alkotói identitás egy elméletibb kontextusát rajzolják ki a már említett Schöpflin Aladár-tanulmányok. Ezekben Schöpflin kritikus-irodalomtörténeti munkásságából a „városiasodás – asszimiláció – irodalom viszonyrendszer” és a „társadalmi mozgásoktól nem független esztétikai hagyomány” (93) problémaköre válik hangsúlyossá, mint két, a vizsgált periódust meghatározó elv.

A recepció kultúraformáló szerepéből kiindulva vizsgálja két korszak, két öntörvényű alkotó személyiség egymásra vetítését/vetíthetőségét az *Egy színpadi olvasat* című írás. Bálint András 1990-es, *Esti kérdés* című Babits-estjének „rekonstruálása” során Schiller Erzsébet arra a következtetésre jut, hogy „a színháznak, a színpadnak van olyan lehetősége, hogy a színészi beleélés képességével Babits szövege által Babitsot mint drámahost állítsa színpadra, közvetítőjeként pedig egy színész Babits gondolatainak, szavainak segítségével önmagáról beszéljen” (145). Ennek mikéntjével ismerteti meg az olvasót a számos filológiai háttérinformációt is felvonultató írás.

Az alkotói identitás mindig izgalmas vetülete a szerző és fiktív hőseinek, illetve egy adott mű világának a kapcsolata. E témában a kötet talán legeredetibb írása, a „Fehérek közt egy ... afrikai” vet fel egy sajátos szempontot: Puskin *Nagy Péter szerencsenének* és Péterfy Gergely *Kitömött barbárjának* összeolvasása a testnek az identitásképzésben játszott megkerülhetetlen szerepére világít rá. A két történet „döbbenetes hasonlóságát” Schiller Erzsébet abban látja, hogy „megmutatják, hogyan áll szemben egymással test és szellem. Még durvábban: fekete test és fehér szellem” (245).

Egészen más módon alakul élet és irodalom, szerző és hőseinek kapcsolata Balázs Béla *Az én orosz barátom* című novelláskötetében, ahol az identitásképzés egyik kulcsmozzanata a Dosztojevszkij-regényekhez való viszony. A novellák és a szerzőjük életútja között kimutatható összefüggések arra utalnak, hogy „Balázs Béla egyrészt a vele történt eseményekben ráismer Dosztojevszkij hőseire, gondolataira, másrészt szövegeit úgy szerkeszti meg, élményeit úgy rendezi, hogy azok alárendelődnek a regényértelmezéseinek” (191).

Schiller Erzsébet tanulmánygyűjteményének sokszínűségét csupán villanásszerűen idézik meg a kiemelt részletek, melyek sora nem is fedile teljes mértékben a kötet írásait. A recenzió terjedelmi korlátain pedig már messze túlmutatna annak a gazdag és szakszerű kulturális-történelmi, valamint filológiai háttérnyagnak akár csak rövid áttekintése is, amely az egyes témákat, tematikus egységeket megalapozza, gazdagítja. Az olvasónak magának kell követnie a szerzőt a társadalmi és esztétikai hagyomány együttes feltárására irányuló törekvésében, megtapasztalni, hogyan vetnek mindahányszor új fényt a vizsgált anyagra a két szféra közti összefüggéseket felmutató pontos és finom megfigyelései, s érzékelnie a szövegeken és azok érintkezési pontjain átsejlő hitét a kulturális és irodalmi hagyomány megtartó erejében, legyen bármilyen is az adott történelmi-társadalmi közeg.

SZABÓ TÜNDE

SZÁVAI Dorottya, Egyenes labirintus – komparatistikai tanulmányok (Budapest: Gondolat Kiadó, 2016), 102.

Az *Egyenes labirintus* egy rövid, de rendkívül tartalmas és gondolatgazdag tanulmánykötet, amely szerzője francia kultúrán érlelt, európai értelmiségi szemléletmódjának hű lenyomatát adja. A kötet öt fejezetét Szávai Dorottya egy-egy esszének, vagyis *kísérlet*nek tekinti: arra irányuló kísérletnek, hogy igazolja a francia–magyar lírai hagyomány párbeszédkészségét, és bemutassa a két kulturális és irodalmi kapcsolatrendszer szellemi örökségét. A kultúraközi közvetítés értékrementő szerepére épülő rövid előszó után az egyes esszék alaposan átgondolt rendben követik egymást, és az áttekintő irodalomelméleti bevezetőtől a konkrét szövegolvasatig ívelő intellektuális térben egyértelműen megmutatkozik a szerző elemzői eszköztárának és összetett gondolkodásmódjának gazdagsága.

Az első fejezetben Jean Starobinski francia eszmetörténész komparatistikai munkásságának összegzése során körvonalazódik az az előfeltevés-rendszer, amely Szávai Dorottya szemléletmódját is meghatározza. Ennek értelmében az irodalomkritika dinamikus viszonyt hoz létre a műalkotás és a befogadó között azzal a céllal, hogy ráirányítsa a figyelmet a remekműre, mint a kulturális értékek közvetítőjére.

Az *Esszé az esszéről* című fejezet a nagy magyar műfordító és esszéista Gyergyai Albert kultúraközvetítő szerepét és jelentőségét összegzi. A szerző személyes gyermekkori emlékeinek felidézésével Gyergyairól nem csak szakmai képet rajzol, hanem bemutatja az intenzív társadalmi életet élő magánember közegét is, aki méltán válhatott magyar értelmiségi körökben a magyar–francia kulturális párbeszéd nagykövetévé. Ugyanakkor a kimagasló szakmai eredményeit tükröző esszéinek célját abban látja és látatja, hogy a művelt magyar olvasót végigkalauzolja a francia és európai gondolkodók világában.

A harmadik fejezet az 1962-ben megjelent *Anthologie de la poésie hongroise*-t teszi tárgyává. A magyar líra nyolcszáz évnyi terméséből válogató, ideológiamentes és kifejezetten a francia olvasóközönség ízlésének megfelelő antológia mint kánonképző válogatás kelti fel a szerző figyelmét. A francia műfordító hagyománytól eltérően

---

TARTALOM

Tzvetan Todorov, a közvetítő

TANULMÁNYOK

ANGYALOSI GERGELY: Todorov, a közvetítő	3
TZVETAN TODOROV: Az irodalom fogalma (Fordította: Schneller Dóra)	14
TZVETAN TODOROV: Az olvasás mint konstrukció (Fordította: Marczisovszky Anna)	27
TZVETAN TODOROV: Dialogikus kritika? (Fordította: Jeney Éva)	38
MARSÓ PAULA: „Törékeny boldogság”: Tzvetan Todorov Rousseau-olvasata kapcsán	49
ANGYALOSI GERGELY: Egy festő a felvilágosodás árnyékában	54
Z. VARGA ZOLTÁN: Kellem és kötelem. Egy közvetítő arcképe	59

KÖNYVEK

ROSSANA FENU BARBERA: Dante's Tears. The Poetics of Weeping from <i>Vita Nuova</i> to the <i>Commedia</i> / DRASKÓCZY ESZTER	67
RAFFAELE RUGGIERO: Baldassarre Castiglione diplomatico. La missione del cortegiano / SZKÁROSI ENDRE	68
ANDRÉ BRETON: Correspondance avec Tristan Tzara et Francis Picabia, 1919–1924 / SCHNELLER DÓRA	69
SCHILLER ERZSÉBET: A magyar és az orosz irodalom megszgyein. Válogatott tanulmányok / SZABÓ TÜNDE	70
SZÁVAI DOROTTYA: Egyenes labirintus – komparatiztikai tanulmányok / MUDRICZKI JUDIT	72
DAVID STAINES (ed.): The Cambridge Companion to Alice Munro / KÜRTÖSI KATALIN	73
ILARIA ZAMUNER (a cura di): «M'exalta el nou i m'enamora el vell» – J. V. Foix (e Joan Miró) tra arte e letteratura / LENDVAI GYULA	74

IN MEMORIAM

BERKES TAMÁS: Bojtár Endre (1940–2018)	77
--	----

SOMMAIRE

Tzvetan Todorov, le médiateur

ÉTUDES

GERGELY ANGYALOSI: Todorov, le médiateur	3
TZVETAN TODOROV: La notion de littérature (Traduit par <i>Dóra Schneller</i>)	14
TZVETAN TODOROV: La lecture comme construction (Traduit par <i>Anna Marczisovszky</i>)	27
TZVETAN TODOROV: Une critique dialogique? (Traduit par <i>Éva Jeney</i>)	38
PAULA MARSÓ: « Frêle bonheur », - A propos de la lecture de Rousseau par Tzvetan Todorov	49
GERGELY ANGYALOSI: Un peintre à l'ombre des Lumières	54
ZOLTÁN Z. VARGA: Grâce et engagement. Portrait d'un passeur	59

LIVRES

67

IN MEMORIAM

77

SUMMARY

Tzvetan Todorov, the Mediator

STUDIES

GERGELY ANGYALOSI: Tzvetan Todorov, the Mediator	3
TZVETAN TODOROV: The Notion of Literature (Translated by <i>Dóra Schneller</i>)	14
TZVETAN TODOROV: Reading as Construction (Translated by <i>Anna Marczisovszky</i>)	27
TZVETAN TODOROV: Dialogical Criticism? (Translated by <i>Éva Jeney</i>)	38
PAULA MARSÓ: 'Fragile Happiness': Todorov Reads Rousseau	49
GERGELY ANGYALOSI: A Painter in the Shadow of Enlightenment	54
ZOLTÁN Z. VARGA: Grace and Commitment: Portrait of a Ferryman	59

BOOKS

67

IN MEMORIAM

77

Ára: 1300 Ft

Előfizetés egy évre: 5200 Ft

Folyóiratunknak ez a száma az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

nka
Nemzeti Kulturális Alap